

SENJ U NARODNOM POKRETU GODINE 1883.

Uvod

Nakon razdoblja gospodarskog poleta u prvoj polovici 19. stoljeća grad Senj je od šezdesetih i posebice od sedamdesetih godina počeo nazadovati.¹ Tome su poglavito pridonijele austrijska, a zatim i mađarska željeznička politika, jer je najprije dio prometa od Siska i Zagreba okrenut 1862. na novu prugu prema Ljubljani i Trstu, a onda 1873. mađarskom magistralom preko Karlovca na Rijeku.

Budući da Senjani nisu uspjeli uz pomoć krajiške uprave, a zatim ni uz pomoć Hrvatskog sabora i vlade ostvariti ni jedan nacrt o povezivanju te najbliže luke sa zaleđem,² te da je trgovina drvom opadala, a plovidba jedrenjacima bila osuđena na propast, pokušali su senjski poduzetnici na druge načine spasiti senjsku luku i trgovinu s unutrašnjošću. Najprije su 1867. osnovali Senjsko parobrodarsko društvo, a onda 1876. i Trgovačko-obrtničku komoru.³

Godine 1871. ostvarilo se dugogodišnje nastojanje Senjana i hrvatske vlade. Grad je izdvojen iz Vojne krajine i ujedinjen s banskom Hrvatskom sa statusom slobodnog kraljevskog grada i luke. Međutim, sve je to bilo prilično kasno, jer je sedamdesetih godina Austro-Ugarsku pogodila gospodarska kriza i financijski slom (1873), a onda je došlo dvadesetak godina agrarne krize. Izvoz poljoprivrednih proizvoda stagnirao je, unutarjna trgovina gotovo zamrla, cijene poljoprivrednih proizvoda stalno su padale, dok je konkurencija istočnoevropskih žitarica i stoke na evropskom tržištu neprekidno rasla.⁴

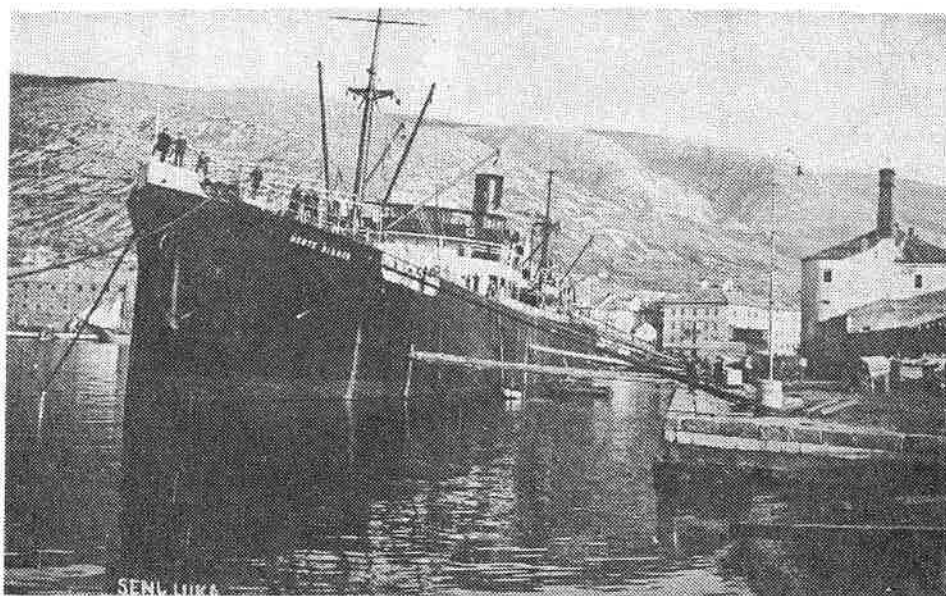
O nemirima u Hrvatskoj 1883. postoje zasad samo dva rada znanstveno-popularnog karaktera. To su knjige Rudolfa *Horvata*, *Prije Khuena bana*, Zagreb 1934. i Ivana *Persića*, *1883-ća ...* Zagreb 1933. Prva znanstvena monografija o tim zbivanjima je moja knjiga »Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj«, koja se nalazi u tisku. Ovaj rad znatno je proširen u odnosu na tekst koji se nalazi u knjizi. Na temelju izvora iz mađarskih arhiva napisao je mađarski povjesničar Laszlo *Katus* raspravu od 60-ak stranica, koja je objelodanjena i na ruskom pod naslovom: »Hrvatskaja politika pravitelstva Tisa i narodnye dviženija 1883. g. v Horvatii«, »Acta Historica«, vol. VIII. No. 1—2, Budapest 1961. Usp. i moje radove: »Seljački nemiri u stubičkom kraju 1883. godine«, *Historijski zbornik*, 1976—77, 397—407 i »Senj u radničkom pokretu 1883. godine«, *Dometi* 7, Rijeka 1978, 11—19, koji je nešto skraćeno objavljen i bez bilježaka.

¹ I. *Karaman* u knjizi »Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću«, Zagreb 1972. objavio je i raspravu »Osvrt na gospodarske prilike u Senju potkraj 18. i 19. stoljeću« u kojoj analizira i uzroke gospodarskog opadanja Senja u ovom razdoblju.

² V. o tome B. *Stulli*, *Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj 1825—1863*, I i II, Zagreb 1975.

³ V. M. *Despot*, »Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća«, »Senjski zbornik I«, 1975, 225—231.

⁴ V. o agrarnoj krizi R. *Bičanića*, »Agrarna kriza 1873—1895. i njezin utjecaj na ekonomsku i socijalnu strukturu Hrvatske«, »*Ekonomist*«, 3, 4 i 5, Zagreb 1937. i prilog I. *Karamana* u knjizi *Sidak—Gross—Karaman—Sepić*, »Povijest hrvatskog naroda 1860—1914«, Zagreb 1958, 128—130.

Sl. 10 — Parobrod »Monte bianco«. Ukrcaj drvene građe, Senj oko 1930.

Sve to pogodilo je senjsku trgovinu i gradske prihode, pa su neki poduzetnici doživjeli stečaj, a neki su napustili Senj i potražili sreću u Rijeci, Trstu i drugim trgovačkim gradovima. Opadanje grada Senja možemo najbolje pratiti ako analiziramo stalan pad broja stanovništva od sedamdesetih godina 19. stoljeća. To nam pokazuju tablice ukupnog broja stanovnika, zatim stanovništvo po materinskom jeziku i vjerski sastav stanovništva.⁵

Godina popisa	Broj stanovnika	Pad u %
1869.	3 231	—
1880.	3 039	— 5,94
1890.	2 785	— 8,35

Druge dvije tablice pokazuju nam da je Senj po svom nacionalnom sastavu bio jedan od najčišćih hrvatskih gradova. Broj stranaca bio je zanemarivo malen godine 1880, a s opadanjem trgovine opadao je i broj stranaca. Npr. broj Židova sa osam smanjio se na dva, broj Nijemaca s 37 na 32 i Talijana s 39 na 33.

⁵ Sve tri tablice izrađene su na temelju »Statističkog godišnjaka kr. Hrvatske i Slavonije I«, Zagreb 1905, 28—36.

Materinski jezik:

Jezik	Godina 1880.		Godina 1890.	
	Ukupno	%	Ukupno	%
hrvatski ili srpski	2 910	95,76	2 681	96,23
njemački	37	1,22	32	1,15
mađarski	4	0,13	1	0,04
slovenski	25	0,82	19	0,64
talijanski	39	1,29	33	1,18
češki i slovački	20	0,66	16	0,60
ostali	4	0,12	4	0,16

Vjeroispovijest:

Vjera	Godina 1880.		Godina 1890.	
	Ukupno	%	Ukupno	%
katolici	2 904	95,56	2 641	94,82
pravoslavni	124	4,08	138	4,93
protestanti	3	0,09	2	0,08
izraeliti	8	0,27	2	0,08

Statistički podaci pokazuju da je porast broja stanovnika u gotovo svim gradovima u banskoj Hrvatskoj bio relativno spor, ali su postojala samo dva grada gdje se u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća broj žitelja čak i smanjivao. Osim Senja to se dogodilo samo u Kostajnici, koja je nakon okupacije Bosne i Hercegovine godine 1878. izgubila položaj pograničnog trgovačkog grada i počela gospodarski i po broju stanovnika opadati. Zanimljivo je da se gospodarski nazadak odrazio u punoj mjeri i na političko raspoloženje, pa su ta dva grada osamdesetih godina postala najistaknutija središta oporbene Stranke prava. Nešto slično bilo je i s Bakrom, Kraljevicom, Karlobagom i uopće s Hrvatskim primorjem i Gorskim kotarom, te s Petrinjom i Karlovcem, dok je Glina bila središte opozicijske srpske politike. U svim tim gradovima pravaši su imali jake mjesne organizacije, znatan broj pristaša ili pak svoje saborske zastupnike.⁶ Djelatnost tih opozicijskih stranačkih podružnica najbolje će se osjetiti u prvim izborima u sjedinjenoj Krajinu u proljeće 1883. i u gradskim i seoskim nemirima, odnosno u narodnom pokretu u kolovozu i rujnu iste godine.⁷

1. Senjski pravaši u saborskim izborima 1881. i krajiškim izborima 1883.

Stranka prava počela je osamdesetih godina naglo jačati i na izborima 1881. povećali su broj svojih zastupnika s pet na devet. Većina je bila izabrana na primorsko-goranskom području, koje je zbog istih razloga kao i

⁶ V. o Stranci prava radove M. Gross, i to knjigu »Povijest pravaške ideologije«, Zagreb 1973. i raspravu »Osnovni problemi pravaške politike 1878—87.« u »Historijskom zborniku« 1962, god. XV, 61—120.

⁷ V. o tome D. Pavličević, »Buna u bivšoj Banskoj krajinu 1883.« »Historijski zbornik« 1972 — 1973, god. XXV — XXVI, 75—133.

Senj i propašću brojnih kirijaša i prometa karolinškom, lujzijanskom i joze-finskom cestom bilo dovedeno na prosjački štap. Posljedice toga stanja jesu preseljavanje u plodnije krajeve Hrvatske i iseljavanje u strane zemlje, koje je upravo tada počelo sve više jačati. Ante Starčević izabran je u Bakru i Krasici, David Starčević u Čabru i Fran Folnegović u Senju. U Novom Vindolskom je istaknuti narodnjak Ivan Vončina, iako je bio rodom Novljanin, pobijedio pravaša Erazma Barčića sa samo 5 glasova razlike. U izbornoj agitaciji istakli su se u svim ovim mjestima senjski pravaši, koji su bili izvanredno organizirani za razliku od središnjice stranke koja je zaključila da su u izborima dobro prošli, a mogli su i bolje da nije bilo »pomanjkanja organizacije«.⁸

Vojna krajina formalno je sjedinjena s Hrvatskom godine 1881, ali su izbori zastupnika za Hrvatski sabor provedeni u bivšoj Krajini tek u travnju 1883. Od krajiških izbora očekivale su sve tri stranke znatan priliv zastupnika, a ugarska vlada bojala se da krajišnici ne podrže opoziciju i da njihovim dolaskom u Ugarski sabor ne naruše tamošnju ravnotežu snaga. Zbog toga su zatezali s izglasavanjem izbornog reda i određivanjem dana izbora. Tek kad su znatno smanjili broj krajiških zastupnika u Hrvatskom i zajedničkom saboru, a kad je Narodna stranka izvršila sve potrebne pripreme, određeni su izbori, ali u tri dana: 19, 20. i 21. travnja 1883.⁹

Zbog svega toga su pripreme, izborna agitacija i provođenje izbora izazivali mnogo sukoba, rasprava pa i žalbi na ishod. Vladina Narodna stranka upotrijebila je sav državni, kotarski i općinski upravni aparat, pa i prijetnje i nasilje, da bi odbila narod od pravaša, a oni su pak istupili s parolom da su narodnjaci mađaroni i sluge Mađara, da su prodali Hrvatsku Mađarima, koji su podigli poreze, provode mađarizaciju, gospodarsko iskorištavanje Hrvatske i grade željeznice koje se protive životnim interesima Hrvatske. Tako je npr. Ante Starčević mjesec dana prije krajiških izbora pisao: »Kraljevinu saterše štibre (porezi; D. P.), uredbe su protivne probitkom Hrvatske, zamašni posli u rukuh u Magjarah«, a dio hrvatskog naroda odcijepljen je gotovo »podpuno od svojih rođakah u Cislajtaniji (Dalmacija i Istra koje su bile u austrijskom dijelu Monarhije; D. P.) gorko čute Hrvati, ter će svesrdno raditi da se izvuku iz ovog stanja«. Zatim kaže da su i Hrvati u Ugarskoj »nezadovoljni svojim stanjem i čute se potlačenimi, a Magjari kažu da su im Hrvati samo na teret«. Hrvatska je postala »magjarskom pokrajinom«, i s »Magjari se ne može živeti«. Zbog toga Starčević zaključuje da bi narod bio zadovoljan tek ako bi došlo do popuštanja i »novog položaja (Hrvatske) u austrijanskoj skupnosti«.¹⁰ Starčević u nije iznio samo izborne parole Stranke prava nego i njen opći program, a to je ujedinjenje hrvatskih zemalja, novi položaj Hrvatske u Monarhiji, nezadovoljstvo s dualizmom i njegova negacija. On se protivi mađarskoj gospodarskoj i političkoj prevlasti i velikim porezima koji su narod upropastili. Sve te teškoće osobito su na svojim leđima osjetili građani Gorskog kotara i Hrvatskog primorja pa su zato u velikom broju prihvatili program Stranke prava i svesrdno je podržavali kao ni jedan kraj u tadanjoj Hrvatskoj.

⁸ »Sloboda« br. 113 do 21. IX 1881.

⁹ »Narodne novine« br. 3 od 4. I 1883. donose privremeni izborni red za krajiške izbore, a »Sloboda« br. 43 od 11. IV 1883. donosi kada se glasuje u kojem izbornom kotaru, jer to »Narodne novine« namjerno nisu učinile.

¹⁰ A. Starčević je to napisao u odgovoru piscu brošure »Austrija i hrvatsko pitanje« u »Slobodi« br. 34 od 21. III 1883. godine. U istom listu br. 42 od 8. IV 1883. Starčević uoči izbora govori o drugim životnim pitanjima krajišnika, npr. o krajiškim šumama, zakladama, razvojačenju Granice, o pravu na posjedovanje zemlje itd.

Protumađarsku, opozicijsku politiku vlada je suzbijala politikom »čvrste ruke«, otpuštanjem s posla, sudskim kaznama, zapljenama pravaškog tiska i stalnom cenzurom njihova najvažnijeg glasila »Slobode«, koja je, uostalom, nikla također u Primorju, u Sušaku. U toku izbora vlada je maksimalno angažirala upravni i redarstveni aparat kako bi suzbila pravaše. Činovnici, učitelji pa i župnici, morali su pod prijetnjom suspenzije agitirati i glasovati za vladu.¹¹ U primjeni oštrih redarstvenim mjera prednjačili su senjski gradonačelnik Izidor Vujić (pisao se Wuich; D. P.), zatim vladin povjerenik Klemenčić i sudac Culi.¹² Unatoč prijetnjama i prisili, »Sloboda« u veljači 1883. piše kako je »u pučanstvu uobće, staro i mlado, muško i žensko fanatično počelo obožavati Folnegovića i Starčevića, a to se imade pritisku i surovosti gonjenja (...) pripisati.«¹³

Budući da je Senj još od 1871. pripadao banskoj Hrvatskoj, u njemu su izbori obavljani 1881, kad je izabran Folnegović. Međutim, u bližoj okolici bila su tri krajiška izborna kotara u kojima su senjski pravaši izvršili presudan utjecaj na rezultate izbora. Svoje kandidate istaknuli su u Karlobagu, Brlogu i Brinju, podijelili se u dvije skupine i krenuli u ta mjesta, a pozvali su iz Zagreba uglednog Frana Folnegovića i najboljeg govornika stranke Davida Starčevića. U Brlogu su se izbori održavali 20. travnja, a glasovali su preko svojih izbornika upravne općine Brlog, Škare, Dabar, Krivi Put i Krmpote. U Brinju su izbori održavani 21. travnja za izbornike iz Brinja, Jezerana i Drežnice. Istoga dana glasovali su i izbornici općina Bag, Jablanac, Sveti Juraj i sela Cesarica, Lukovo Šugarje i Oštarije iz općine smiljanske.¹⁴

Najteža izborna bitka vođena je prvi dan u Brlogu, gdje su pravaši istaknuli svoga najjačeg kandidata, senjskog trgovca i potpredsjednika Senjske štedionice Ladislava Krajacza (piše se ponegdje i Slavo Krajač; D. P.). Kandidat Narodne stranke bio je barun Konstantin Rukavina, a predstavnik Srpske liberalne stranke bio je Vaso Pauković.¹⁵ Budući da je taj izborni kotar bio sastavljen od hrvatskih i srpskih birača, odnosno izbornika, bilo je pokušaja da se »i u ovom kotaru razjari pravoslavne i katoličke, ali ne pođe za rukom. Pravoslavni mnogi izbornici videći kamo ih na stranputicu vode parosi, okrenuše im leđa, te glasovahu za g. Krajača.«¹⁶ U Brlogu je uz petnaestak Senjana bio i David Starčević, koji je uživao velik ugled u narodu pa je nagovorio izbornike da saslušaju izborne programe Vase Paukovića i Konstantina Rukavine. To je učinio tek kad je vidio da je velika većina bila za Krajacza i nije htjela saslušati govore drugih kandidata. Dakle, zahvaljujući senjskim pravašima i njihovoj agitaciji, ali i strahu od mađarona i Mađara, bivši krajišnici, pa i oni srpske nacionalnosti, glasovali

11 Npr. općinski ured u Sv. Jakovu krmpotskom uputio je s potpisom svoga načelnika Blaževića svim izbornicima pozive da moraju 31. III 1883. doći u općinski ured i slušati izborni govor vladinog kandidata baruna K. Rukavine. Ako se ne odazovu, moraju platiti 5 forinti globe. Krmpotski župnik Mate Butković i brloški župnik Crnobrat jedini su u svojim župama glasovali za vladina kandidata, ali je unatoč tome Rukavina dobio samo 22 činovnička i ni jedan glas seljačkih izbornika (»Sloboda« br. 52 od 2. V 1883).

12 Isto, br. 20 od 16. III 1883.

13 »Ne ima više moći ni policija ni žandarmerija, obje su nemoćne, ne mogu zabašuriti klica- nje: »Živio Folnegović, Živio Starčević Živila Stranka prava«. Hvataju ljude koji viču: »Živio Folnegović!« i vode ih u zatvor. (»Sloboda« br. 20 od 16. III 1883).

14 »Narodne novine« br. 3 od 4. I 1883. u naredbi čl. 3 određuju se izborni kotarevi, bira- lišta te upravne općine i sela koja spadaju u koji kotar. Tada se glasovalo posredno, tj. birači su birali svoje izbornike, a oni su nabiračkom mjestu izravno birali zastupnike.

15 V. »Sloboda« br. 52 od 2. IV 1883, 2. članak iz Brloga pod naslovom »Izbor narodnog zas- tupnika«.

16 Isto. Rezultate krajiških izbora s komentarom donosi i nezavisni »Pozor« pod naslovom »Poslije izbora«, br. 93 od 23. IV 1883.

su za pravaškog kandidata. To je bio vrlo rijedak slučaj opozicijske suradnje hrvatskih i srpskih glasača, pa ga je vrijedno posebno istaknuti.¹⁷ Vladine »Narodne novine« priznale su poraz svoga kandidata Rukavine, ali su za njega okrivile »senjske korteše«, priznavši im osobitu vještinu koju su stekli u višegodišnjoj političkoj borbi.¹⁸

Nakon velike pobjede u Brlogu krenuli su David Starčević, novi zastupnik Krajac i drugi Senjani s pjesmom i zastavama u susjedno Brinje, gdje su se izbori održavali idući dan, tj. 21. travnja 1883. Predstavnici mjesnih vlasti u Brinju doznali su što se zbilo u Brlogu pa su pokušali pritvoriti Senjane, a kad u tome nisu uspjeli, odstranili su ih s izbornog mjesta (tajnik Čuić i sudac Adamović).¹⁹ I tu je bilo pokušaja razdvajanja hrvatskih i srpskih izbornika, pa i pritisaka i prijetnji, ali je unatoč tomu pobijedio pravaški kandidat Milan Pavlović, a za vladina kandidata bili su samo činovnici, učitelji i svećenici, odnosno parosi. Među Senjanima zavladao je pravo oduševljenje, o čemu piše njihova »Sloboda«: »Riedki su momenti ovako veličanstvenog oduševljenja naroda. Naš Milan Pavlović ode zatim s Ladislavom Krajačem, brložkim zastupnikom i drom Davidom Starčevićem uz liepu kitu Senjanah i Senjkih put Senja.«²⁰

U Karlobagu (tada Bagu; D. P.) je 21. travnja pobijedio pravaš dr Fran Pilepić. »Narodne novine« okrivile su i za ovaj pravaški uspjeh senjske korteše, u čemu su u dobroj mjeri imale pravo. Pravaši to ne priznaju, nego ističu da nisu u pitanju samo korteši nego narod i njegovo političko raspoloženje. O tome piše »Sloboda«: »I u Karlobagu je bilo kortešah senjskih, kako doznajemo, dakle tih kortešah mora biti mnogo u Senju, jer su opet ostali korteši sjajno dočekani u Senju Pilepića, dra (Davida; D. P.) Starčevića, Krajača i Pavlovića.« Budući da su »Narodne novine« pisale kako u Senju ima samo dva člana Stranke prava, pita se dopisnik »Slobode« otkud sad ujednom toliko korteša. Isto su tako narodnjaci podrugljivo pisali kako su za Stranku prava samo siromašniji slojevi pučanstva, obrtnički naučnici, pomoćnici i mladež, a budući da u Senju nije bilo tako, dopisnik »Slobode« ističe da to nisu »poletarci, bezkućnici, plaćeni ljudi.«²¹

Nakon pobjede u Brlogu, Brinju i Karlobagu vratili su se novi zastupnici i Senjani koji su ih pratili u Senj, gdje su najsvetčanije dočekani uz pjesmu i veselje, a zatim je navečer priređena bakljada. »Folnegović ganut ne mogāše smōći rieči da se zahvali na dočeku, kakva jošte nitko ne doživi.« Klicalo se redom Anti i Davidu Starčeviću, Folnegoviću, te Krajaču, Pavloviću i Pilepiću kao novim pravaškim zastupnicima.²²

Od trideset i pet novoizabranih krajiških zastupnika pravaši su dobili pet, a u Petrinji, Kostajnici i Sunji izgubili su izbore s neznatnim brojem glasova zahvaljujući makinacijama i pritisku činovnika. Od tih pet zastupničkih mjesta tri su pošli u Hrvatskom primorju i Lici, odnosno u neposrednoj blizini Senja, i to poglavito zahvaljujući političkom radu senjske pravaške organizacije.

¹⁷ Nešto slično je bilo iu Brinju, gdje su glasovali Drežničani, te djelimice u kostajničkom, sunjskom i petrinjskom kotaru. U Udbini je došlo do razlika između opozicijske srpske stranke i »vladinih Srba«, pa se pojavio i tu u predizbornom razdoblju pokret u »korist Stranke prava« (»Sloboda«, br. 14 od 2. II 1883). Kasnije u narodnom pokretu, odnosno u seljačkim protumađarski mnemirima, nastupali su hrvatski i srpski seljaci zajednički oko Gomirja, Glīne, Petrinje i Kostajnice. V. o tome moj rad spomnut u bilj. 7.

¹⁸ »Sloboda« br. 52 od 2. V 1883.

¹⁹ Isto, br. 53 od 4. V 1883.

²⁰ Isto.

²¹ Isto, br. 52 od 2. V 1883.

²² Isto, br. 49 od 25. IV 1883.

2. Protumađarske demonstracije i zbacivanje grba u Senju

Zbacivanje dvojezičnih grbova 15. kolovoza 1883. u Zagrebu, a zatim demonstracije i skidanje grbova i zastava u Karlovcu, Senju, Novoj Gradiški i još nekim gradovima, masovni pokreti i nemiri seljaka potkraj kolovoza i u početku rujna u Hrvatskom Zagorju i Prigorju te bune bivših krajišnika u Banskoj krajini u rujnu 1883. možemo zajednički nazvati narodnim, protumađarskim pokretom. To je najmasovniji i najjači društveno-politički pokret u Hrvatskoj tijekom druge polovice 19. stoljeća između revolucionarne 1848/49. i sličnog pokreta godine 1903.

U gradovima je tada prvi put politički istupilo sitno građanstvo, radnici i omladina, a u selima su se prvi put nakon ukidanja feudalnih odnosa aktivirali bivši kmetovi i dotadanji krajišnici iznoseći određene socijalne i političke, uglavnom protumađarske zahtjeve. U tom pokretu prednjačili su gradovi koji su imali jače opozicijske stranačke organizacije, posebice pravaške, i izvršili utjecaj na svoju bližu okolicu. To su osim Zagreba i Karlovac u čijem predgrađu Švarči je pobijedio poznati pravaš Grga Tuškan, zatim Senj i Kostajnica, te Nova Gradiška i Sisak sa susjednom Petrinjom i Glina kao jako središte srpske samostalne politike, koja nije podržavala vladu.

Općenito se tada držalo da je postavljanje dvojezičnih grbova, koji su uz hrvatski imali i mađarski natpis, bio posljednji korak u općoj mađarizaciji Hrvatske i njezinu pretvaranju u jednu od mađarskih županija. Ako se tome doda opće nezadovoljstvo mađarizacijom željeznica, uvođenjem mađarskog jezika u uporabu u zajedničkim službama, sve veće poreze koji su teško pogađali selo u doba agrarne krize te način prikupljanja poreznih obveza i nasilja Antala Dávida, ravnatelja financijalnog ravnateljstva zajedničke vlade za Hrvatsku, onda je prirodan otpor koji su gotovo svi slojevi hrvatskog društva pružili 1883. svemu što su držali mađarskim ili mađaronskim.

Najprije su zbacivani samo grbovi na kojima je bio mađarski natpis zajedno s hrvatskim, a zatim svi grbovi bez obzira na natpis, jer su ih držali simbolima mađarske vlasti. Dvojezične grbove dao je trajno i bez znanja bana L. Pejačevića postaviti Mađar Antal Dávid. Počeo je s Osijekom a zatim ih, iako su bili protivni odredbama hrvatsko-ugarske nagodbe, postavio u još šest gradova. Sve je išlo u redu dok nije takve grbove postavio noću i na financijsko-carinske urede u Zagrebu. Tu njegov pokušaj planske mađarizacije uz pomoć zajedničkih vladinih organa nije prošao nezapaženo kao npr. u Osijeku ili Zemunu, koji su bili pretežno naseljeni strancima (Nijemci, Mađari, Židovi i dr.). U Zagrebu je odmah reagiralo uredništvo narodnjačkog »Pozora «i nazvalo Dávidov postupak provokacijom, a zatim svakodnevno donosilo dva člana nagodbe koji govore o pravu upotrebe samo hrvatskog jezika, iz kojih se očito vidjelo da je taj postupak protuzakonit. Napokon su zagrebački građani, osobito mlađi: radnici, studenti i đaci, uglavnom pravaši, organizirali demonstracije i nakon nekoliko pokušaja zbacili dvojezične grbove i tako dali povod za početak sličnih akcija diljem Hrvatske. Tada je počeo masovan protumađarski pokret u gradovima, a potkraj kolovoza i u početku rujna i u selima Hrvatskog zagorja, Prigorja i bivše Banske krajine. U gradovima se pjevala borbena pjesma koja je postala

geslom pokreta, a u selima se često čulo, osobito u Zagorju, da je bolje mrijeti nego umirati (od gladi).²³

U Karlovcu, koji je bio najbliži Zagrebu, demonstracije protiv dvojezičnih grbova počele su svega nekoliko sati kasnije, a u ostalim gradovima do nemira i pokreta došlo je nakon što su stigle zagrebačke novine s opisom demonstracija i zbacivanja grbova u Zagrebu. Npr. u Novoj Gradiški zbačena je i poderana mađarska zastava 17. kolovoza. Istoga dana uveče do nemira je došlo i u Senju. Budući da je 18. kolovoza bio rođendan kralja Franje Josipa I, senjska glazba išla je uoči toga dana ulicama i svirala »carevku«. Kad su stigli do stana gradskog načelnika Izidora Wuicha (Vuić) i zasvirali »carevku«, čulo se »iz nekoliko grlah napatjenih od Gržanića i njegovih pristašah (pravaša; D. P.): Živio Folnegović! Živio Starčević! na koje Živio! isti smetenjaci nastaviše s pjesmom 'Živio nam Ante (Starčević; D. P.), Živio ga bog!'«²⁴ Nato je Wuich izašao iz kuće i naložio glazbi da prestane svirati, ali se demonstranti nisu razišli, nego su otišli na Zvonimirov trg i pokušali s glavne carinarnice i s ureda nadzornika porezne straže skinuti grbove. To im tada nije pošlo za rukom jer su intervenirali stražari i panduri i rastjerali demonstrante. Prema Wuichevu izvještaju doznajemo da su glavni organizatori demonstracija bili pravaši: Josip Gržanić, Ladislav Krajac, Devčić (Antun ili Jure), Ante i Milan Blažević i neki Vrhovac. Pravaši su »privojili si senjsku štedionu« pa se u njenim prostorijama »sastaju najveće kolovođe izgrednikah, tu učine osnove, a izvadjaju u gostioni nazvanoj »Domovina« krčmara Petra Vukelića gdje se najveći (dio) demonstrativnih sablaznih događaja.«²⁵ Doznajemo također da su imali presudan utjecaj u gradskoj glazbi i da pravaši »nezrelu djecu na demonstracije zavadjaju.«²⁶

U izvještajima koji su iz Senja upućeni hrvatskoj vladi u Zagrebu nema podataka da je na kraljev rođendan bilo nekih nemira, ali suvremenik Ivan Peršić piše da je »buntovna groznica bila iz Zagreba prenešena i u pokrajinu« gdje se među prvima javio grad Senj, koji je »na kraljev rođendan 18. kolovoza zamazao mađarski napis na zajedničkom grbu, izvješenoj prije dvije godine.«²⁷ U noći 19/20. kolovoza javljaju iz Senja da je »svjetina ponovila navalu na Državni grb«, ali su je opet odbili carinski stražari. Nadzornik porezne straže Pavlić očekuje novi napad pa moli hitno da mu iz Zagreba jave što da poduzme.²⁸ Prije nego je dobio upute Senjani su 20. kolovoza oko 11 sati dopodne zbacili dvojezični grb. O tome je predsjedništvu vlade u Zagreb gradonačelnik Wuich poslao hitan brzozav: »Rulja napućena od Gržanića i Devčića skinula danas grb iz carine i bacila ga u more, zatim polupali prozore načelniku, poslije podne naručili glasbu u proslavu toga čina.«²⁹ O zbacivanju grba u Senju piše i spomenuti Peršić: »Kad su tamo doznali, da je Zagreb poskidao sve grbove te pobacao u »mađarsko more«,»³⁰

²³ Borbeno pjesma, koja je bila geslo pokreta, bila je: »Udri, udri in der Stadt, svim Magjaron (ili magjaronom) štrik za vrat. Misao da je bolje umrijeti nego umirati napisao je Starčević prije narodnog pokreta, a u doba seljačkih nemira u Zagorju, to su često izjavljivali i seljaci.

²⁴ Arhiv Hrvatske, Predsjedništvo zemaljske vlade, svezak 6, godina 1883, kutije 174, 175 i 176. U daljnjem tekstu skraćeno A H — Pr. ZV, sv. 6, broj 3263 od 20. VIII 1883. Budući da se spominju tri Devčića: Jure, Antun i Roko, ne može se zaključiti o kojem je riječ. Za Vrhovca se ne navodi osobno ime.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto. Wuich piše da glazba dobiva godišnje od gradske uprave 1.000 forinti dotacije, a ne služi za drugo nego Gržaniću i drugovima za »prosta demonstriranja«.

²⁷ Ivan Peršić, 1883, uspomena na predratni Zagreb povodom 50-godišnjice bune radi mađarskih grbova . . . , Zagreb 1933, 74.

²⁸ A H — Pr. ZV, 6, 3208 od 20. VIII 1883.

²⁹ Isto.

³⁰ Budući da u Zagrebu nije bilo mora, bacili su dvojezične grbove u potok Medveščak govoreći da je to »mađarsko more«. Usp. o tome Peršić, n. dj.

onda su i u Senju dva dana kasnije skinuli grb te ga bacili, ali u nepatvoreno hrvatsko more.«³¹

I pravaška »Sloboda« pisala je o zbacivanju grba u Senju, ali joj je članak na dva mjesta cenzuriran i izbačena jedna trećina sadržaja. Iz preostalog teksta doznajemo: »Sakupilo se mnoštvo naroda pred carinaru u sried biel dana u jedanajst satih pred podne, te uz viku dolje s magjarskimi grbi i napisi, u tili čas pade grb o zemlju. U onoj vrevi nisi znao tko ga ruši, tko ga pograbi, tko ga nosi. Financ. straža ostade zapanjena sa puškami u ruci i povuče se natrag do blagajne, ne će li Senjani poput Magjarah krasti novce iz blagajne.«³² Nakon toga slijedi izbačeni dio teksta a onda: »Sva povorka krenu sa grbom prema moru, te razlupa ga uz put na dvoje, namjesti se na vrh rive rta i baci grb u daljinu morsku uz klicanje: 'Živila Hrvatska! Živila Stranka prava!« Nakon toga se narod u skupinama vratio u grad pjevajući hrvatske nacionalne pjesme. Kad su prolazili ispod Wuicheve kuće, bacila je jedna ženska osoba na njih kamenje. »Sad nasto odvrćanje odozdo tako, da Vuichu i onako omraženu narod razlupa sve prozore.«³³ Istodobno je zbačen i grb s ureda za odmjeravanje pristojbi. Počinitelja je uhvatio jedan husar i predao ga redarstvu, a oni su ga nakon istrage uputili na sud.³⁴

Kad je financijalni ravnatelj za Hrvatsku Antal Dávid primio brzogave iz Senja, uputio je Predsjedništvu vlade u Zagrebu hitan dopis i zahtijevao da se u Senj uputi oružništvo i vojska kako bi zaštitili blagajnu glavne carinarnice i skladište duhana, a zatim traži i »najstrožu iztragu i oštro kažnjavanje krivaca »za senjske demonstracije«.³⁵ Naknadni Wuichev pismeni izvještaj vladi potvrđuje ono što je javio brzogavom kao i ono što je o tome pisala »Sloboda«.³⁶ Doista su Senjani zbacili grb po danu kad se tome moglo najmanje nadati i tako iznenadili i gradonačelnika i stražare. Budući da je i noću 20/21. kolovoza bilo nemira i demonstracija,³⁷ zamolio je Wuich vladu da mu hitno pošalju jednog sposobnog policijskog činovnika, a već prije je zatražio vojničku posadu i oružnike, jer je oružnička postaja u Senju bila brojčano slaba, a osim toga, bila je smještena izvan grada.³⁸ Na sve te zahtjeve poslao mu je Odjel za unutarnje poslove u odsutnosti bana L. Pejačevića imenovanje za vladina povjerenika za grad Senj.³⁹ Tim imenovanjem u gradu je uvedeno izvanredno stanje i sva vlast predana u ruke Wuichu kao komesaru.

Čim je Wuich dobio imenovanje za vladina povjerenika, upućeno mu je i žandarsko pojačanje pa je izvjesio po gradu obavijesti o izvanrednom stanju i upute za ponašanje građanima. Odmah je obavijestio vladu da je ta mjera povoljno djelovala, da se pučanstvo umirilo i da noću 21/22. nije bilo nemira i demonstracija. U gradu je poderano samo nekoliko njegovih obavijesti o proglašenju izvanrednog stanja. Prva mu je mjera bila da raspusti

31 Peršić, n. dj. 74.

32 U Mađarskoj su u to doba bili nemiri i antisemitski progoni u kojima je često dolazilo do pljačke, pa se tu aludira na činjenicu da u Hrvatskoj nema pljačke nego je to samo politički, protumađarski pokret.

33 »Sloboda« br. 103 od 29. VIII 1883.

34 A H — Pr. ZV, 6, 3208 od 20. VIII 1883.

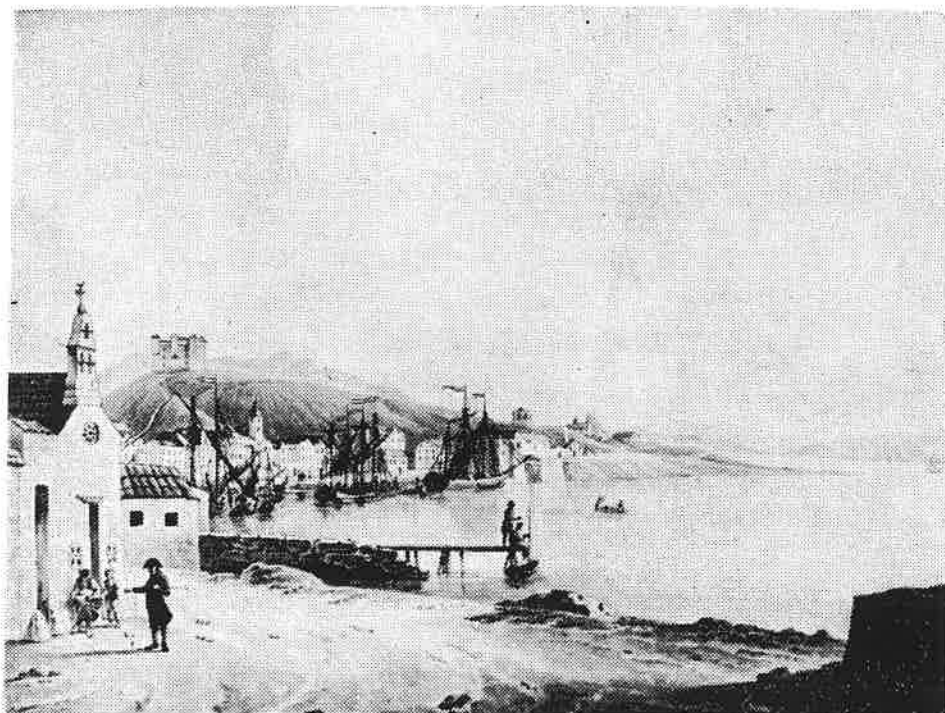
35 Isto.

36 Isto. Usp. »Sloboda« br. 103 od 29. VIII 1883.

37 »Noćas rulje zviždajuće urlikajuće po gradu, no pomoću oružnika i financijalne straže prepričiše se daljnji izgredi, nemam sposobna, povjerenica policajnog povjerenika...« (A H — Pr. ZV, 3237) od 21. VIII 1883.

38 A H — Pr. ZV, 6, 3263 od 20. VIII 1883.

39 Budući da se Pejačević u to doba nalazio u Budimpešti i Beču, imenovanje je uputio predstojnik unutarnjeg odjela Jovan Zivković (A H — Pr. ZV, 6, 3237 od 21. VIII 1883).

Sl. 11 — Pogled na luku i grad Senj od crkve sv. Ambroza, F. Jasche, 1907.

upravu gradskog glazbenog društva i preuzme upravu u svoje ruke. Zapovjedništvo 13. korps-komande iz Zagreba, kojem je na čelu bio general Herman Ramberg, obavijestio je vladu 20. kolovoza da će u Senj uputiti i vojničko pojačanje iz sastava 79. regimente, koja je nosila ime bana Jelačića.⁴⁰

Iz Wuicheve obavijesti o izvanrednom stanju doznajemo da je ograničio rad gostionicama do 22 sata, zabranio svako skupljanje na ulicama, zatim sve sastanke, pjevanje rodoljubivih pjesama i slično. U tom proglasu okrivio je pravaše da su pokretači svih nemira i demonstracija, da zavode tobože mirno senjsko pučanstvo i da su mladež »zapeli u svoje pandže pod izlikom ljubavi prema domovini Hrvatskoj«.⁴¹ Iako je Wuich mislio da je prezumnjem uprave glazbenog društva uzeo pravašima kao »pristašama prevrata najglavnije sredstvo za njihove svrhe« i oni se nisu predavali, nego su protiv te mjere uputili žalbu vladi u Zagreb.⁴²

Kad su se građani primirili, počela je istraga o pokretačima nemira i uhapšenim izvršiocima. U to doba A. David obavještava hrvatsku zemaljsku vladu da je »po čitavoj zemlji pokret nastao« i da prijeti opasnost svim dvojezičnim grbovima koje je tajno dao postaviti u šest gradova. U Senju su prema njegovim podacima »predvodje kod izgredah i skinuća uredskoga

40 A H — Pr. ZV, 6, 3253 od 20. VIII 1883.

41 A H — Pr. ZV, 6, 3322 od 24. VIII 1883. Proglas je datiran s 22. VIII, a popratni dopis za zemaljsku vladu 24. VIII.

42 Isto.

grba (...) bili Mile Blažević i Ludvig Krpan« pa zahtijeva strogu istragu o njihovoj krivnji.⁴³ Mjesec dana kasnije javljeno je iz Budimpešte tadanjem vladinom komesaru za Hrvatsku, generalu Hermanu Rambergu, da su »glavni kolovodje nemirah u gradu Senju« bili:

Josef Gržanić, bivši bilježnik grada
Venzel Novak, podučitelj (književnik; O. P.)
Mile Blažević, bivši učenik, besposlica
Ladislav Krajac, trgovac
Roko Devčić, financijski činovnik i
Franz Rivosechi, trgovac ukrasne robe.

Gradskoj upravi upućen je nalog da se na spomenute budno pazi i da se o njihovu političkom radu redovito obavještava veliki župan riječke županije.⁴⁴

Već 23. kolovoza Wucih je obavijestio vladu da je istraga napredovala i da se zna tko je bacio grb, ali da on neće izdati začetnike.⁴⁵ Idući dan javlja da je grb skinuo strojobravarSKI »kalfa« kod tasta Antuna Devčića, koji je »poznati najdržovitiji i najbesramniji rovar«. Uhićeni »kalfa« predan je sudu, u gradu vlada mir, ali Gržanić nije htio predati upravu glazbenog društva povjereniku Wuichu, jer mu ona služi »za poticanje nemira«. Međutim, unatoč izvanrednom stanju, pravaši su i dalje djelovali, pa Wuich obavještava vladu da po gradu skupljaju nekakve potpise, ali tada još nije znao da su potpisi upereni izravno protiv njega.⁴⁸

Kad su se prilike smirile a okrivljenici predani sudu, uputio je Wuich jedan opširniji i analitičniji izvještaj u kojem pokušava obrazložiti zašto se pravaši bune dati temeljne značajke njihova političkog rada i programa. On piše da je »glavni poticatelj Gržanić, a smion i bezsramni izvodatelj Antun Devčić« i da oni »bune i bantuju baš onu masu svjetine koja nema zasluge radi **ovdje propale trgovine**« (potcrtao D. P.). Moli se da oružana pojačanja ne povlače iz Senja iako vlada mir jer ne jamči da se neće ponoviti i gori izgredi sve dok »bude Gržanić u Senju«. On je sve one koji poštuju zakon i vladu nazvao izdajicama domovine i Mađarima samo zato jer ne žele nikakav »prevrat« koji propovijedaju pravaši.⁴⁹ Da bi još više politički diskvalificirao Gržanića, Wuich ga dovodi u savez »sa kojim socijalističkim prevratničkim društvom van naše Austro-Ugarske monarhije«. Zato predlaže da se Gržanić na svaki način »iz Senja krene«, jer bi to, navodno, bilo u interesu grada Senja i njegovih mirnih žitelja.⁵⁰ Zanimljivo je napomenuti da Wuich smatra kako zbacivanje grbova u Senju nije bilo nastavak i oponašanje onoga što se tada zbivalo u Zagrebu, Karlovcu i Novoj Gradiški, nego je to bio istup protiv tadašnjeg dualističkog sistema i njegovih pozitivnih

43 A H — Pr. ZV, 6, 3256 od 21. VIII 1883.

44 A H — Pr. ZV, 6, 3924 od 20. IX 1883. Ugarska vlada uputila je dopis ME br. 2986 komesaru Rambergu. Među okrivljenicima se nalazi i hrvatski književnik Vjenceslav Novak, koji je tada bio učiteljem u Senju. Na popisu Senjana koji su »prosvjedovali protiv Wuicha ne nalazi se Novakov potpis nego samo ime Johane Novak.

45 A H — Pr. ZV, 6, 3266 od 23. VIII 1883.

46 A H — Pr. ZV, 6, 3322 od 24. VIII 1883. Spomenuti strojobravarSKI pomoćnik bio je zet Antuna Devčića, ali nisam uspio pronaći kako se on zvao.

47 A H — Pr. ZV, 6, 3282 od 25. VIII 1883.

48 A H — Pr. ZV, 6, 3324 od 27. VIII 1883.

49 A H — Pr. ZV, 6, 3442 od 29. VIII 1883. O Gržaniću Wuich piše: »Dokle nije Gržanić u Senj došao, nije se u Senju o opoziciji proti svakom zakonu i višjoj odredbi znalo, nu on je to sve svojom lukavštinom, neiskrenošću i zavađanjem stvorio; dokle je bio činovnik radio je kriomice, a sad javno zavađajući pučanstvo, da su najme oni koji drže i pristaju uz zakon i odredbe visoke vlade izdajice svoje domovine, da su Mađjari; tim je naslovom označio sve rodoljubive žitelje ovog grada koje neprija nikakav prevrat.«

50 Isto.

zakona.⁵¹ Na takav zaključak navela ga je višegodišnja politička aktivnost senjski pravaša koji su u mnogočemu davali primjer ostalim lokalnim organizacijama. U doba pokreta 1883. Senjani su prednjačili smišljenom, žestokom i organiziranom akcijom i za razliku od pravaške središnjice sa Starčevićem na čelu umjesto deklarativnog osuđivanja dualizma krenuli u konkretnu političku akciju.⁵²

Kad su zbacili grbove, pravaši su povelili političku akciju protiv vladina povjerenika Izidora Wuicha. I kao što je on nastojao protjerati iz Senja Gržanića, ovaj je odgovorio istom mjerom i nastojao odstraniti Wuicha. Već smo spomenuli da je Wuich doznao da se u gradu skupljaju neki potpisi, a 29. kolovoza piše vladi »da Devčić neki spis, uperen proti mojoj osobi, koga je Gržanić sastavio (...) po gradu na potpisivanje nosi i pučanstvo djelom na prevaru, djelom silom na potpis prinudi.«⁵³ Bila je to predstava koju su senjski pravaši s više od 200 potpisa uputili banu L. Pejačeviću s molbom da »ukine visoku vladinu naredbu kojom je g. Vučić vladinom povjerenikom za grad Senj imenovan te tvrdo jamče potpisani za mir i red.«⁵⁴ Oni posebno ističu da je Wuich u banovoj odstunosti postavljen za vladina povjerenika »radi uzpostave tobož narušenog reda i mira«. Čude se da je za povjerenika imenovan čovjek koji i u doba dok je bio »absolutan načelnik« nije mogao uspostaviti red. Pravaši tvrde da je Wuich u narodu omražen i da neće biti reda i mira sve dok on bude povjerenik jer će on »svojim nasilnim postupanjem jošte više uznemiriti narod«. To je osoba pod čijom upravom »grad propada«. Istodobno senjski pravaši tvrde, kao i Ante Starčević, da za demonstracije i nemire nisu krivi oni nego mađarska uprava koja izaziva narod: »Demonstracije što su se u Senju dogodile nisu proiztekle od Senjanah već od onih koji vrijedjaju narod hrvatski, a nisu ove demonstracije samo po Senju već po cijeloj pogaženoj i povriedjenoj Hrvatskoj.« Oni također konstatiraju da su se »demonstracije glede nadpisa magjarskoga dogodile mirno bez tučnje, bez krvoprolića i nije red u ničem poremećen, nu nered je izazvan iz kuće g. vladinog povjerenika (Wuicha; D. P.). Zatim opisuju kao i »Sloboda« da su najprije kamenje bacali iz Wuicheve kuće, a oni su tek tada na njih odgovorili i na kraju zaključuju kako je u doba Wuicheva načelnikovanja »opropašćena gradska blagajna« pa ga treba što prije smijeniti. Oni tvrde da će »dignućem g. Vučića s vladinog povjereničtva« biti uspostavljen red i mir bez ikakve vojničke sile. U tom slučaju će vlada moći povući oružnička i vojnička pojačanja na koja se troše znatna sredstva samo da bi čuvali Wuicha u Senju. Među prvim potpisnicima te predstave su: Josip Gržanić, Ladislav Krajac, Jure Devčić, Antun Blažević i drugi.⁵⁵

Ova predstava pokazuje da je u to doba vođena oštra politička borba između vladinih organa s Wuichem kao povjerenikom na čelu i pravaša među kojima se kao najaktivniji i najuporniji ističe budući pravaški zastupnik Josip Gržanić. U toj borbi se nisu birala sredstva da bi se odstranio protivnik, Wuich jamči za mir ako se iz Senja istjera na bilo koji način

⁵¹ Isto. »Skidanje grba s ureda glavne carinarnice inscenirano po Gržaniću i Devčiću nije imalo svrhu slijediti što se u drugih gradovih sbilo, već je imalo svrhu uzbuditi i razdražiti svjetinu proti zajedničkoj zvezi u državi i uliti u nju neku mrzuvu proti zakonu.«

⁵² Usp. M. Gross, Osnovni problemi pravaške politike 1878—87, »Historijski zbornik«, god. XV, 1962, 65.

⁵³ A H — Pr. ZV, 6, 3442, od 29. VIII 1883.

⁵⁴ A H — Pr. ZV, 6, 3724 od 24. VIII 1883.

⁵⁵ Isto.

Gržanić, a ovaj pak piše vladi da je svemu zlu pa i propadanju grada Senja kriv njegov dotadanji gradonačelnik i u doba narodnog pokreta vladin povjerenik Wuich. Međutim, nisu uspjeli ni jedan ni drugi, jer su se prilike izmijenile. Najprije je otišao s banske stolice Ladislav Pejačević, a zatim su počeli masovni seljački nemiri koji su potisnuli u drugi plan gradske demonstracije oko zbacivanja grbova. Uskoro je i čitava Hrvatska dobila komesara koji je uz asistenciju vojske i policije postavljao na isto mjesto zbačene grbove da bi se udovoljilo mađarskim zahtjevima za zadovoljstvom nad zbačenim državnim obilježjima, a onda su nađeni i kompromisni grbovi bez natpisa.

U početku rujna 1883. prilike su se smirile i nema više vijesti o demonstracijama. Wuich se javio vladi samo još jednom kad je dočuo da se Senjani spremaju da skinu ugarsku zastavu s financijalne obilazne lađe koja je bila u luci, ali do toga nije došlo. Uskoro je biskup senjsko-modruški Juraj Posilović, za kojeg se smatralo da je simpatizer pravaša, uputio komesaru Rambergu pismo i zamolio ga da ukine odredbu kojom se zabranjuju narodna proštenja i točenje pića na njima. Ta naredba donesena je u doba izvanrednog stanja od straha da i tu narod ne istupi s protumađarskim i protuvladinim parolama. Posilović u pismu tvrdi da bi ova naredba »mogla promašiti svoju svrhu, te baš povodom biti huškarom da pobude smutnje« u narodu. Odgovoreno mu je da je uredba prolazne naravi i da će biti ukinuta čim se narod malo primiri.⁵⁶

Iako nemamo podataka o postavljanju zabačenog dvojezičnog grba u Senju u toku rujna 1883, on je vjerojatno postavljen u tišini i bez ikakve svečanosti kako je to urađeno i u Zagrebu, ali imamo podatak da je 30. listopada iste godine na »sgradi ovdašnjeg nadzorništva kr. i car. i porezne straže« izvršen grb bez natpisa i da je »izvršenje izvršeno u najljepšem redu bez ikakve ma i najmanje demonstracije, akoprem se bila množina svieta skupila, jer je ured (...) na najglavnijem trgu grada, gdje je najveći promet«.⁵⁷ Bio je to zajednički ugarsko-hrvatski grb na kojem nije pisalo kakav se tu ured nalazi pa ih je narod podrugljivo nazvao »nijemim grbovima«. Stajali su u Zagrebu, Osijeku, Vukovaru, Zemunu, Novoj Gradiški, Karlovcu i Senju sve do 1906, dok ih nije kao politički anakronizam dala ukloniti vlada hrvatsko-srpske koalicije i na njihovo mjesto stavila isti grb, ali s natpisom samo na hrvatskom jeziku.

Potkraj 1883. odstupio je general Ramberg s mjesta vladina komesara za Hrvatsku nakon što je vojnički ugušio seljačke nemire i bune u Hrvatskom zagorju, Prigorju i bivšoj Banskoj krajini, primirio gradove, postavio zbačene grbove i pobunjenike pozatvarao i predao sudovima. Zahvaljujući intervenciji iz Beča ublažena je kriza u hrvatsko-mađarskim odnosima, a samim tim izgubio je i narodni pokret snagu i širinu. Kad je Ramberg vojnički primirio Hrvatsku, ustupio je mjesto novom banu Karolyju Héderváryju, koji je došao u Zagreb da pacificira Hrvatsku i politički, ali se tom prilikom služio nešto izmijenjenim sredstvima nego Antal David — njegov mađarski prethodnik u Zagrebu, koji je kao financijalni ravnatelj za mađarizaciju iskoristio zajedničke službe ugarske vlade. Khuen je najprije udario na pravaše nastojeći da ih izazove, politički onemogućiti, a zatim likvidira i kao građane. Zbog toga je najprije napao one najodvažnije, kao što su bili

56 A H — Pr. ZV, 6, 3907 od 15. IX 1883.

57 A H — Pr. ZV, 6, 4696 od 30. X 1883.

David Starčević, Josip Gržanić, August Harambašić, Evgenij Kumičić, Gavro Grünhut i drugi. Neki su protjerani iz službe, drugi su ostali bez odvjjetničkih dozvola za rad, a bilo ih je i u zatvorima. U Hrvatskom saboru često je dolazilo do mučnih scena pa i svađa, a u jednoj od njih izbila je 1885. gužva u kojoj je zastupnik Josip Gržanić uz pomoć Davida Starčevića i tvorno napao bana Khuena i izbacio ga iz sabornice. Međutim, sve je bilo uzalud. Ban je uskoro slomio pravaše a samim tim i svaku opoziciju i punih dvadeset godina gotovo diktatorski vladao u Hrvatskoj. Došao je nakon sloma narodnog pokreta 1883, a otišao, ili bolje reći pobjegao, kad se nije mogao oduprijeti sličnom, ali mnogo snažnijem narodnom pokretu 1903. U ta dva desetljeća grad Senj proživljavao je dane svoje najveće stagnacije i nazatka i nikada više nije ni gospodarski ni politički dostigao ono mjesto koje je u Hrvatskoj zauzimao do sredine 19. stoljeća.

Sl. 12 — Klasicistička zgrada — dvori senjskih biskupa, sagrađena o trošku senjskog biskupa M. Ožegovića 1839. Snimak iz vremena oko 1935.